12/2/86

Γράμματα

Συγγραφείς καί ἐκδότες

Κάθε φορά πού διαβάζω στίς ἐφημερίδες διαμαρτυρίες τών ἐκδοτών, σκέφτομαι πόσο ἄδικημένοι εἶναι οἱ συγγραφεῖς. Σίγουρα, τό βιβλίο στήν Ἑλλάδα εἶναι ἀδικημένο: μόνον 9-10 ἑκατομμύρια ἄνθρωποι διαβάζουν τή γλώσσα μας, μικρό εἶναι τό ποσοστό τών ἐνδιαφερομένων γιά τό βιβλίο, σέ σύγκριση μέ ἐκείνους πού διαβάζουν ἐφημερίδες καί περιοδικά, ἐλάχιστο εἶναι τό ἐνδιαφέρον τῆς πολιτείας γιά τά βιβλία, ἀνάλογη εἶναι ἡ προσοχή πού δίνουν τά μαζικά μέσα ἐνημερώσεως, κακή εἶναι ἡ διακίνηση τών λογοτεχνικών ἔργων (μέ μικρές ἐξαιρέσεις). Μέ δύο λόγια, πολύ μειονεκτικές εἶναι οἱ συνθῆκες καί γιά τούς ἐκδότες, πού σέ κάθε νέα φορολογία θλέπουν κι ἕναν ἀκάμη κίνδυνο. Ἀλλά... Ἐδῶ πολλά θά μπορούσαν νά πούν οἱ ἴδιοι οἱ δημιουργοί, οἱ ποιητές, οἱ πεζογράφοι, οἱ συγγροφεῖς μελετῶν, δοκιμίων καί ἱστορικών ἔργων. Γιατί, εἰδικά οἱ συγγραφεῖς, εἶναι ἀπόλυτα ἀπροστάτευτοι. Στή χειρότερη περίπτωση πληρώνουν ἀπό τήν τσέπη τους γιά νά θγάλουν τό θιβλίο τους, σέ μιά ἄλλη, μέτρια, περίπτωση μοιράζονται τά ἔξοδα μέ τάν ἐκδότη, σέ μιά τρίτη περίπτωση τούς τυπώνει κάποιος ἐκδότης τό θιβλίο, ἀλλά ποτέ δέν εἰσπράττουν δικαιώματα καί, στήν καλύτερη ἐκδοχή, παίρνουν κάποια χρήματα. Ἀν. λοιπάν, διαμαρτύρονται οἱ ἐκδότες, τί πρέπει νά πούν οἱ ἴδιοι οἱ δημιουργοί, πού χωρίς αὐτούς, θέθαια (καί χωρίς τούς μεταφραστές, πού κι αὐτοί εἶναι κακοπληρωμένοι δημιουργοί) δέν θά ὑπήρχε λόγος ὑπάρξεως τών ἐκδοτών. Ἡ πολιτεία δέν παίρνει κανένα μέτρο νά κατοχυρώσει νομικά τούς συγγραφεῖς (ἐνώ ἔχει κάνει πλείστα ὅσα γιά τούς θεατρικούς συγγραφεῖς, γιά τούς μουσικούς, γιά τούς ἠθοποιούς, γιά τούς σκηνοθέτες) κι ἀπό τήν ἄλλη μεριά, δέν κάνει ἐπίσης τίποτε γιά νά θοηθήσει ἐκείνη ἡ ἴδια τούς λογοτέχνες, ἐνώ ἀντίθετα ἔχει πράξει πολλά γιά ἄλλες κατηγορίες δημιουργών. Ἐπομένως, τί χειρότερο μποροῦν νά περιμένουν οἱ διανοούμενοι. Στό κάτω τῆς γραφῆς, μέ τίς σημερινές συνθῆκες ἀγοράς θιβλίων καί μέ τά γνωστά ἔξοδα ἐκτύπωσης, ἕνα θιβλίο δέν εἶναι πιά δύσκολο νά θγάλει τά ἔξοδά του, ἐνώ μιά ἐπιτυχία ἔχει καί πιθανότητες κέρδους, πού τώρα τό καρπούνται οἱ ἐκδότες, προσφέροντας, πάντως, τά κεφάλαιά τους καί τίς ὑπηρεσίες τους. Ἀπ' ὅλα τά παραπάνω, πού δέν εἶναι καθόλου ὑπερβολικά, θγαίνει τό συμπέρασμα πώς οἱ ἀδικημένοι εἶναι οἱ λογοτέχνες καί λιγότερο οἱ ἐκδότες. Λύτά ἄς τά λάθει ὑπόψη του τό ὑπουργεῖο πολιτισμοῦ καί ἄς πράξει δεάντως –γιά τό δικά του γόητρο. Στά κάτω τῆς γραφῆς, ὁ Παλαμάς, ὁ Καβάφης, ὁ Σεφέρης, ὁ Παπαδιαμάντης, ὁ Μυρίθήλης, ὁ Θενέζης καί τόσοι ἄλλοι, ἔγιναν διάσημοι καί χωρίς τό περίφημο ΥΠΠΕ.

Διαμαρτυρίες κινηματογραφιστών

Σέ γειτονικές στήλες γράφαμε τά σχέδια τοῦ δήμου Θεσσαλονίκης γιά θοήθεια τών κινηματογραφιστών τῆς Θεσσαλονίκης (πόσοι εἶναι;) καί γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς κινηματογραφικῆς τέχνης γενικότερα. Ἄς μή μάς διαφεύγει, ὡστόσο, ὅτι καί οἱ σκηνοθέτες –καί γενικά οἱ ἄνθρωποι τοῦ κινηματογράφου– τῆς Ἀθήνας διαμαρτύρονται συνεχώς μέ τά ὅσα πράκειται νά προκύψουν ἀπό τά νομοχέδιο τῆς κυθερνήσεως. Εἶναι, ὄντως, τόσο μαύρα τά πράγματα γιά τούς σκηνοθέτες μας; Ἴσως, ἀν καί

Τρία χρόνια ἀπό τόν θάνατό του

Τό πανεπιστήμιο, ἡ Θεσσαλονίκη καί ὁ καθηγητής Λίνος Πολίτης

Ἀφησε μαθητές στήν ἐπιστήμη καί στήν κοινωνική προσφορά

Γιά τά τρία χρόνια ἀπό τό θάνατο τοῦ Λίνου Πολίτη, ὁ τομέας τών θυζαντινών καί νεοελληνικών σπουδών καί τό τμήμα φιλολογίας τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὀργάνωσαν πρόσφατα ἕνα φιλολογικό μνημόσυνο καί μιά ἐπιστημονική συνάντηση, ὅπου μίλησαν κυρίως καθηγητές πανεπιστημίου (οἱ κ.κ. Κριαράς, Τοοπανάκης, Λιπουρλής, Ἀτσαλος, Τσαντσάνογλου, Κεχαγιόγλου κ.ἀ) τονίζοντας ὁ καθένας τίς σημαντικότερες πλευρές δραστηριότητας τοῦ Πολίτη. Στά πλαίσια τοῦ φιλολογικοῦ μνημοσύνου ἡ καθηγήτρια Ἀλκη Κυριακίδου - Νέστορος ὑπογράμμισε τήν συμβολή τοῦ ἀξέχαστου καθηγητή σάν προέδρου τῆς «Τέχνης». Δίνουμε παρακάτω τό κείμενο τῆς ὁμιλίας αὐτῆς.

«Οταν πήρα στά χέρια μου τό πρόγραμμα αὐτῆς τῆς ἐκδήλωσης γιά τά Λίνο Πολίτη, πού εἶναι μαζί φιλολογικό μνημόουνο καί ἐπιστημονική συνάντηση - μιά καινοτομία τοῦ φιλολογικοῦ τμήματος τῆς σχολῆς μας - αὐθόρμητα μού ἦρθε στό νού μιά λέξη ἀπό τάν Πλούταρχο. Η λέξη αὐτή ὑπήρξε γιά μένα τό συμθολικό κλειδί γιά νά καταλάθω τήν ἀρχαία ἑλληνική ἔννοια τῆς ἀθανασίας καί εἶναι πάντοτε ἡ παρηγοριά μου ὅταν σκέφτομαι τά θάνατο. Η λέξη εἶναι «Δημήτρειοι» ὀνηλαδή, παιδιά τῆς Δήμητρας, τῆς μητέρας τοῦ σταριοῦ. Λέει ὁ Πλούταρχος πώς οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπερναν στάρι στούς τάφους καί πώς καλούσαν τούς νεκρούς Δημητρείους. «Εάν μή ἀ κόκκος τοῦ αἴτου πεαών εἰς τήν γήν ἀποθάνη, αὐτός μόνος μένει. Εάν δέν ἀπαθάνη, πολύν καρπόν φέρει». Η ἴδια ἀκριθῶς ἰδέα καί στό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο. Στήν ἐναλλαγή τών γενεών θρίσκεται ἡ αἰωνιότητα τῆς ζωῆς.

Στό πανεπιστήμιο ἡ ἐναλλαγή τών γενεών εἶναι κυρίαρχο φαινόμενο γιατί τό κύρος τών ἀκαδημαϊκών ἀναπαράγει τίς δυνάμεις της.

Ο Λίνος Πολίτης εὐτύχησε νά ἔχει πολλούς μαθητές στό πανεπιστήμιο. Αλλά καί μέσα στήν εὐρύτερη κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπήρξαν ἄνθρωποι πού δηλώνουν μαθητές του. Γιατί ἡ προσφορά τοῦ Λίνου Πολίτη δέν περιορίστηκε «ἐντός τών τειχών». Μαιράστηκε ἐξίσου στήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης καί στό πανεπιστήμιο.

Διαρίστηκε καθηγητής στή φιλοσοφική σχολή τό 1948 καί τό 1951 ἔγινε πρόεδρος τοῦ πρώτου διακηρτικοῦ συμθουλίου τῆς τέχνης, μακεδονικῆς καλλιτεχνικῆς ἑταιρίας, ἡ ὁποία ἰδρύθηκε τόν Ἰούλιο τοῦ 1951. Από τό πανεπιστήμιο ὁ Λίνος ἔφυγε τό 1969, πρίν ἔρθει ἡ φυσική του ὥρα νά πάρει οὐνταξη. Εφυγε ἀπά τό πανεπιστήμιο, ἀλλά δέν ἔφυγε ἀπό τή Θεσσαλονίκη οὐτε ἀπό τήν «Τέχνη». Εξακολαύθησε νό εἶναι ὁ πρόεδρός της ὡς τό 1976, μέ μιά μικρή διακοπή τό 1973-74, ὅταν ἡ δικτατορία ἔκλεισε τήν ἑταιρία μος. Εἰκοσιένα χρόνια στό πανεπιστήμιο, 25 χρόνια στήν τέχνη. Ο Λίνος Πολίτης ἔθγαλε ἄξιους μαθητές καί στά δύο: στήν ἐπιστήμη καί στήν κοινωνική προσφορά.

Οταν γιορτάζαμε τά 25 χρόνια τῆς «Τέχνης» κοί τά δικά του, ὡς προέδρου της, στίς 15 Δεκεμθρίου τοῦ 1976, ὁ Παύλος Ζάννας, συνεργάτης του στήν «Τέχνη» καί ἀπό τά πιό δραστήριο μέλη της, στό χαιρετισμό ποῦ μάς ἐστειλε ἀπό τήν Αθήνα ἔγραφε:

«Εἶχα τήν τύχη νά δουλέψω στό δ.σ. τῆς «Τέχνης» ἀπό τό 1955 ὡς τό 1968 (τά μισά χρόνια τῆς ζωῆς της) καί ξέρω τί κυρίως κέρδισα ἐγώ προσωπικά στό διάστημα αὐτό. Δέν μιλώ μόνο γιά τίς φιλίες - πού πολλές σημάδεψαν τή ζωή μου. Σκέφτομαι περισσότερο, αὐτή τή στιγμή, τόν τρόπο τῆς ἀντιμετώπισης κάθε τέχνης μέσα στό συγκεκριμένο πλαίσιο τῆς πρακτικῆς δουλειάς γιά τή διάδοση καί τήν καλλιέργειά της. Εὖῶ, ἀνάμεσα στούς φίλους θρῆκα καί τόν δάσκαλο. τόν Λίνο Πολίτη».

Ξέρουμε τό ρόλο πού ἔπαιξε ἡ «Τέχνη» στήν πνευματική ζωή τῆς Θεσσαλονίκης τήν κρίσιμη ἐκείνη δεκαετία τοῦ 1950. Κρίσιμη γιατί μας πού σήμερα ὀνομάζεται «τά πολιτιστικά» τῆς Θεσσαλονίκης, τό πήραν στά χέρια τους ἱκανοί καί ἀκέραιοι ἄνθρωποι, πού ἤξεραν νά ξεχωρίζουν τό καλό καί πού ἤταν ἀποφασισμένοι νά τό ὑπηρετήσουν μέ πίστη. Μέ ὁδηγό τους τόν Λίνο Πολίτη ξεκίνησαν γιά ἕνα μελετημένο ἐκαυγχρονισμό αἐ ἄλους τούς τομεῖς τῆς πνευματικῆς ζωῆς: στή μουσική καί στό θέατρο, στίς εἰκαστικές τέχνες, στή λογοτεχνία καί στόν κινηματογράφα. Η «Τέχνη» ἀνοιξε τό δρόμο σέ ἄλους αὐτούς τούς τομεῖς.

Ο Λίνος Πολίτης (ἀριστερά) μέ τόν Γώργο Σεφέρη καί τόν Γώργο Θέμελη, στό ἐντευκτήριο τῆς «Τέχνης», τό 1963.

»Οἱ συνομήλικοί μου τό θυμούνται - ἄλλωστε ἡ μαθητεία μας στήν «Τέχνη» ὁποτελεῖ οὐσιαστικό μέρος τῆς παιδείας μας. Αλλά γιά τούς νεότερους, πού εἶναι σήμερα ἐδῶ, γιά τούς φοιτητές μας, θά ἤθελα δυό λόγια νά πῶ σχεδόν ὑπαινικτικά. Στή ζωγραφική, λάγου χάρη τά καινούρια ρεύματα τά παρουσίασε στό κοινό τῆς Θεσσαλονίκης ἡ «Τέχνη». Θυμάμαι, μού εἶχε κάνει μεγάλη ἐντύπωση, ἡ ἔκθεση τοῦ Γιάννη Σπυρόπουλου - πρωτοπαριακή ἀφηρημένη «Τέχνη» - στά 1960. Η «Τέχνη» ἔφερε ἐπίσης τό Σεφέρη στή Θεσσαλονίκη καί σ' αὐτά συνετέλεσαν καί τά δύο μέρη: ἡ πόλη καί τό πανεπιστήμιο - δηλαδή οἱ καθηγητές του - ἤ, πιό σωστά, ἀρισμένοι ἀπό τούς καθηγητές του. Δόθηκε ἀπό τήν ἵδρυσή του, τό 1926 - καί ἡ φιλοσοφική σχολή ἤτον πρωτοπόρα σ' αὐτό - δόθηκε ἡ σωστή ροπή. Ο Λίνος Πολίτης μετά τόν πόλεμα, ἀνανέωσε τή ροπή καί τής ἔδωσε καινούριες κατευθύνσεις, πρός εὐρύτερους πνευματικούς ὁρίζοντες. Η εὐγενική μορφή του σημάδεψε, μεταπολεμικά, τή γόνιμη σύνδεση - μέσω τῆς «Τέχνη»ς - τῆς πόλης μέ τό πανεπιστήμιο.

Θ' ἀφήσω νά μιλήσει γιά τή σύνδεση αὐτή ἕνας γνώστης τών πραγμάτων μέ πολύ μεγαλύτερη πείρα ἀπό μένα, ὁ Γιάννης Αναστασιόδης, ὁμότιμος τώρα καθηγητής τῆς φυσικομαθηματικής σχολής, ἀπό τά παλιά καί δραστήρια μέλη τῆς «Τέχνης» καί μέ τά λόγια του θά τελειώσω. Εἶναι ἀπό τήν ὁμιλία του στά 25χρονα τῆς «Τέχνης».

Στά 25 χρόνια τῆς ζωῆς της εἶχε ἡ «Τέχνη» ἕνα μοναδικό προνόμιο, προνόμιο πού καθόρισε τήν πορεία της, τή δρόση της καί τό ἤθος της. Εἶχε τήν τύχη νά ἔχει μόνιμο πρόεδρο μιά κυριαρχούσα «Βασιλική Δρύ» τῆς πνευματικής ζωής τῆς πόλης μας καί τῆς Ἑλλάδας, τόν Λίνο Πολίτη. Σοφός ἐπιστήμονας, θαρραλέος καί σεμνός, εὐαίσθητος στίς τέχνες καί στή μουσική, ὑψηλού ἤθους ἄνδρας, ἕνας πραγματικά γνήσιος «λόγιος». Δέν εἶναι μόνο ἡ «Τέχνη», στήν ὁποία ἔδωσε τή σφραγῖδα του καί πού εἶναι δύσκολο νά περιγράψω τί τοῦ ὀφείλει. Δέν εἶναι μόνο τό πανεπιστήμιο, πού πολλά τοῦ χρωστά, μαζί μέ λίγους ἄλλους παλιούς καθηγητές του - πού, ἀλίμονο, ὅλο καί φεύγουν ἀπό τόν κόσμο τούτον καί τόν στερούν ἀπό τίς φωτεινές τους μορφές - οἱ ὁποῖοι ἀνέδειξαν καί ἐπέθαλαν τό πανεπιστήμιό μας σ' ὅλη τήν ὑφήλιο. Εἶναι κυρίως ἡ Θεσσαλονίκη ἐκείνη πού πολλά ταῦ χρωστά, γιατί ἡ δράση του πολύ συνετέλεσε στό νά βρίσκεται ἡ πόλη μας σήμερα στήν ὑψηλή πνευματική της θέση.

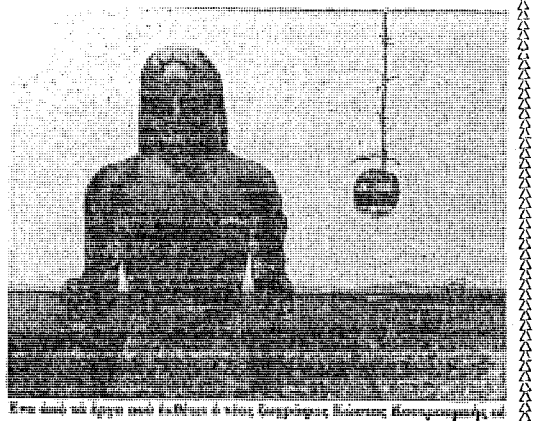

Ενα ἀπό τά ἔργα τοῦ καλλιτέχνη ὁ Λίνος Ζωγράφος Βλάστος Κουτρουμπής σέ γκαλερί τῆς πόλης.

Περίπατος στίς ἐκθέσεις

Μιά ὁμαδική ἐμφάνιση ζωγράφων τοῦ Ἀνατόλια

Ἕνας καλλιτέχνης τῆς Θεσσαλονίκης παρουσιάζει τά ἔργα του

Γιορτάζοντας τά ἑκατό χρόνια του, τό ἀμερικανικό κολέγιο «Ἀνατόλια» ὀργάνωσε μιά ἔκθεση ζωγραφικής (στεγάζεται στό Βελλίδειο Πολιτιστικό Κέντρο) στήν ὁποία παίρνουν μέρος μαθητές καί καθηγητές τοῦ κολεγίου.

Ανάμεσα σ' αὐτούς εἶναι σημαντικοί ἐκπρόσωποι τῆς ζωγραφικῆς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως ὁ Πολύκλειτος Ρέγκος, τοῦ ὁποίου ἐκτίθενται τέσσερα ἔργα ἀπό διάφορες ἐποχές τῆς δουλειάς του, ὁ Γώργος Παραλής, μέ ἐπίσης τέσσερα ἔργα διαφόρων ἐποχών, κι ἀκόμη ὁ Γώργος Μάσχος καί ἡ Μαριάνα Παπογιάννη ποῦ δίδαξαν στό κολέγιο. Ο Μάσχος παρουσιάζει ξυλογραφίες του, ἐνώ τῆς Παπαγιάννη θλέπουμε πέντε ἔργα μέ παραδοσιακή τεχνική.

Εκθέτουν ἐπίσης (μέ τή σειρά πού θλέπουμε τούς πίνακες τους) ἡ Ιωάννα Μανωλεδάκη μέ δύο ἔργα ὅπου τό εἰκονικό στοιχεῖο πάει νά μετατραπεί οἐ ἀφηρημένο, ὁ Οὐίλιαμ Μακέντρι μέ τρία ἀνεικονικά ἔργα, ὅπου τά γεωμετρικό στοιχεῖο εἶναι ἔντονο, ὁ Ξενοφών Σαχίνης μέ τρία ἔργα ἐξπρεσιονιστικά, οἐ κόκκινο καί κίτρινο, ἡ Ἰομήνη Τερζίδου - Δαλκιράνη μέ πέντε εἰκονικά ἔργα γεμάτα λυρισμό, ἡ Τζούλια Βουδούρογλου ποῦ τά ἔργα της θυμίζουν ψηφιδωτά, ὁ Βύρων Αντωνιάδης, μέ τέσσερις πίνακες εἰκονικούς, ἡ Μαρία Σαραϊδάρη - Φραγκούλη, πού παρουσιάζει ρωμαλέες φιγούρες ἀνθρώπων, ἡ Βέτα Ρεῖση, μέ τήν γνωστή της παρεμθολή ξένων στοιχείων στά ἔργα της καί μέ τόν διακριτικό λυρισμό της, ὁ Ρίτσαρντ Λεμέ, πού ἔχει τήν μεγαλύτερη ἀριθμητική συμμετοχή καί πού δινει τέσσερις πίνακες μέ τό θέμα «Αριζόνα» σέ διαφορετικές στιγμές καί ἄλλα μικρότερα ἔργα μέ ἐντονη τάση πρός τήν ἀφαίρεση, ἡ φλώρα Σαλτιέλ - Μοδιάνο, μέ φιγούρες κυρίως αἐ ἐξπρεσιονιστική μάλλον ἔκφραση καί ἡ Κατερίνα Νικολτσίου - Ματεζώφκα πού οἱ ἐκκλησίες της δείχνουν μιά γεωμετρική ἀντίληψη καί μιά ἐμμονή στά καφετιά χρώματα. Δεκαπέντε ζωγράφων ἔργα, λοιπάν, χαιρόμαστε σ' αὐτήν τήν ὁμοδική ἔκθεση, ὅπου παλιοί καί νέοι, Ελληνες καί ξένοι, δάσκαλοι καί μαθητές δείχνουν τά δημιουργήματά τους, πού σόν σύνολο ἀποτελοῦν μιά πολύ ἀξιοπρόσεχτη καλλιτεχνική παρουσία.

Θεσσαλονικιός, ἀκόμη νεότερος ἀπά τόν προηγούμενο, εἶναι καί ὁ Κώστας Κουτρουμπής, πού ἐκθέτει ἔργα του γιά πρώτη φορά (στήν γκαλερί «Κοχλίας»). Τά ἔργα τοῦ Κουτρουμπή, πού οἱ σπουδές του ἔχουν γίνει στόν «Εὐκλείδη», μποροῦν νά χωριστοῦν σέ δυό κατηγορίες. Στήν πρώτη ἀνήκουν οἱπίτια ἡ γειτονιές τῆς Θεσσαλονίκης, δσαμένες μέ καλό σχέδιο, πολλές φορές ἐρημες, ἄλλοτε ὅμως γεμάτες ἀνθρώπους, ὅπως ἡ περιοχή τῆς ἀγοράς. Ο ζωγράφος

προκειται να προκυψουν απο το νομοσχεδιο της κυβερνησεως. Ειναι, οντως, τοσο μαυρα τα πραγματα γιά τούς σκηνοθετες μας; Ισως, αν καί διαπιστωνεται πολλες φορες, οτι δεν λειπουν οι παροχες καί οι διευκολυνσεις πρός αυτούς. Οπως καί νάναι, θεωρειται βεβαιο, οτι τά ΥΠΠΕ κανέναν κλαδο καλλιτεχνών δεν ικανοποιεί. Εκτός, πιά κι αν οί απαιτησεις τους ειναι υπερβολικά μεγάλες ή παράλογες. Αλλά τότε, γιατί δεν θγαίνει τά δριμάδιο υπουργείο νά διαφωτίσει μέ στοιχεία τόν κόσμο;

Στό πανεπιστήμιο ή έναλλαγή τών γενεών είναι κυρίαρχο φαινόμενο γιατί τό κύρος τών άκαδημαϊκών ίδρυμάτων έξαρτάται πιό πολύ άπό τήν παράδοση, παρά άπό τήν καινοτομία. Λένε πώς ή φιλοσοφική μας σχολή είναι ίσως ή μόνη στό Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο πού έχει παράδοση. Αύτό σημαίνει πώς οί καινούριες γενιές άναγνωρίζουν τή μαθητεία τους κοντά στίς προηγούμενες, πώς δάσκαλοι καί μαθητές άποτελούν μιά συνέχεια καί πώς ή σχολή, σέ τελευταία άνάλυση, μπορεί νά τηρεί τής ζωής.

Ξέρουμε τό ρόλο πού έπαιξε ή «Τέχνη» στήν πνευματική ζωή τής Θεσσαλονίκης τήν κρίσιμη έκείνη δεκαετία τού 1950. Κρίσιμη γιατί τότε ή πόλη μας άνοιγε τίς πόρτες της - όπως άλλωστε καί όλόκληρη ή Ελλάδα - σέ μιά καινούρια έποχή· άνοιγε τίς πάρτες στόν μεταπολεμικό έκσυγχρονισμό της. Καί κρίσιμη είναι, άκριβώς, ή ώρα τής μετάβασης, γιατί έκεί πσίζεται ή τύχη τών μελλοντικών έξελίξεων. Εκεί, στήν καμπή, καθορίζεται ή ροπή τους.

Τό 1951, μέ τήν ίδρυση τής «Τέχνης», τό κομμάτι έκείνο τής ζωής τύπωση, ή έκθεση τού Γιάννη Σπυρόπουλου - πρωτοποριακή άφηρημένη «Τέχνη» - στά 1960. Η «Τέχνη» έφερε έπίσης τό Σεφέρη στή Θεσσαλονίκη, λίγους μήνες πρίν πάρει τό Νόμπελ. Ιδρυσε τήν πρώτη κινηματογραφική λέσχη καί τήν καλύτερη ώς τώρα, φοβούμαι. Πολλοί άπό τούς Θεσσαλονικιούς σκηνοθέτες όμολογούν πώς έκεί πήραν τήν πρώτη τους γνώση καί τά πρώτα τους έρεθίσματα γιά τόν κινηματογράφο. Τά περιοδικό τής «Τέχνης» «Η Τέχνη στή Θεσσαλονίκη», ήταν ή πρώτη προσπάθεια αύστηρής καί έπισημανικί προσφορά» αποτελεί σημαντικό προσόν τού άκαδημαϊκού δασκόλου.

Ρώτησα πρίν άπό χρόνια ένα συνάδελφο άπό έπαρχιακό πανεπιστήμιο πώς είναι ή σχέση τού πανεπιστημίου μέ τήν πόλη καί μού άπάντησε, συμβολικά, πώς τό πανεπιστήμιο έκανε «μιά τρύπα» στήν πόλη. Μ' άλλα λόγια, όχι μονάχα δέν ένταχθηκε στήν κοινωνία της, άλλά συνέβη κάτι πιό τραγικό: τήν διέτρησε. Αύτό συνέβη, νομίζω, καί σέ άλλα έπαρχιακά πανεπιστήμια. Σίγουρα δέν συνέβη στό πανεπιστήμια *του πολύ συνετέλεσε στό νά βρίσκεται ή πόλη μας σήμερα στήν ύψηλή πνευματική της θέση.*

Καί άν σήμερα, πού γιορτάζουμε τά 25 χρόνια τής «Τέχνης», τιμούμε όλους έκείνους πού έργάστηκαν γιά τήν πρόοδό της, στήν πραγματικότητα κυρίως τιμούμε, ός μή κρυθόμαστε γιά νά μή προσθάλομε τή μετριοφροσύνη του, τόν πρόεδρό της, πού ήταν πρόγματι ή ψυχή της.

ΑΛΙΚΗ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ - ΝΕΣΤΟΡΟΣ

Τά έργα τού Κουτρουμπή, πού οί σπουδές του έχουν γίνει στόν «Εύκλείδη», μπορούν νά χωριστούν σέ δυό κατηγορίες. Στήν πρώτη άνήκουν σπίτια ή γειτονιές τής Θεσσαλονίκης, δοσμένες μέ καλά σχέδιο, πολλές φορές έρημες, άλλοτε όμως γεμάτες άνθρώπους, όπως ή περιοχή τής άγοράς. Ο ζωγράφος άκολουθεί στούς πίνακες του αύτούς τήν γραμμή τού Ζαφειριάδη καί άλλων, πού άποθανατίζουν σπίτια καί παλιά μαγαζιά τής πόλης. Μιά άλλη όμάδα έργων τού Κουτρουμπή δείχνει περισσότερη φαντασία καί περισσότερες φιλοδοξίες, καθώς χρησιμοποιεί τό μεταφυσικό στοιχείο καί μάς φέρνει μνήμες σουρεαλιστικές, άλλά σέ πρώτη προσέγγιση. Ειναι οί πίνακες όπου ό νέος καλλιτέχνης συνδυάζει άρχοία άγάλματα μέ σημερινά στοιχείσ, ένα άγαλμα κούρου μέ μιά έρημη παραλία, μιά άναθεματική στήλη μέ μιά ξερολιθιά καί ένα ξερό μεσογειακό τοπίο. Υπάρχει κάτι παγωμένο στούς πίνακες αύτούς, μιά νεκρική σιγή πού κάλυπτει, θαρρείς, τίς εικόνες. Ο Κουτρουμπής δίνει πολλές ύποσχέσεις γιά τό μέλλον, μέ τήν έλπίδα πώς θά άπαλλαγεί άπό τίς άναπόφευκτες, τώρα, έπιδράσεις.

Τό ἑλληνικό δημήγημα

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ

Τού Νίκου Μπαχόλα

Αν σάς πάρω καί τραβήξουμε άπ' τό δρομάκι πού κατηφορίζει τήν πλαγιά, δίπλα άπό τό μισογκρεμισμένο φράχτη έκείνο τού περιβολιού, θά βρεθούμε μπροστά σέ μιάν άσήμαντη οίκοδομή μέ κόκκινα τούβλα καί άζαφτα παράθυρα. Θά σταθούμε έδώ. Εδώ, μέσα σ' αύτό τό μισοτελειωμένο σπίτι, θά σάς άνοίξω τήν καρδιά μου.

Πρώτ' άπ' όλα, σάς άνοίγω τήν πόρτα. Επειδή σάς λυπάμαι, σάς προειδοποιώ πώς μόλις μπούμε θά βρεθούμε μπροστά σ' έναν κρεμασμένο. Ορίστε. Τόν βλέπετε; Αύτός είναι ό άδελφός μου ό Κοσμάς, τελειωμένος έδώ καί μιά ώρα. Γιά προσέξτε καί τούτο δώ: τόνα του πόδι, τό δεξί, είναι κοντύτερο άπό τό άλλο! Γι' αύτά πέθανε. Δέν είναι περίεργο;

Η οίκογένειά μας άπαρτιζόταν άνέκαθεν άπό τέσσερα άτομα. Πατέρας, μητέρα κι έμείς τά δυό παιδιά. Ζούσαμε πολύ μέτρια, άπό τό μισθό τού πατέρα, ύπάλληλου στόν τεχνικό κλάδο μιάς έταιρίας πετρελαίων. Ο Κοσμάς ήταν καλύτερος άπό μένα, έγώ όμως τόν ξεπερνούσα σέ όμορφιά καί δύναμη μ' όλο πού ήμουν μικρότερός. Δηλαδή, άμα μιλάω γιά όμορφιό, μήν άνοίγετε τά μότια σας παραξενεμένος. Κανείς μας δέν ήταν όμορφος, άλλά έγώ μέ τό μπόι μου, τά συχνό Ερίσματα καί τίς μπριγιαντίνες τρωγόμουνα, ένώ ό καημένος ό Κοσμός είχε τό χάλια του. Οί γονείς μας είναι δύο άσήμαντα πρόσωπα, μέ φθηνές λαϊκές φυσιογνωμίες άπό έκείνες πού συναντά κανείς έκατό στό λεπτά. Η μάνα μας, έκανε χρόνια δούλα σταύς Ρινούλήδες καί μπορώ νά πώ πώς ό γέρο Ρινούλης τή βοηθούσε πάντα, κι άφού παντρεύτηκε. Νομίζω πώς έκείνος φρόντισε καί τοποθετήθηκε κι ό πατέρας στά πετρέλαια. Ετσι μονόχα μπορώ νά έξηγήσω τό σεβασμό πού είχε όλόκληρη ή οίκογένειά μας γιά τόν κύριο Πλάτων, γιό τού γερο - Ρινούλη. Αύτός ό κύριος Πλάτων, ήταν ένας πολύ όμορφος κύριος, μέ πλούσιο παρουσιαστικό καί ύφος δυναμικού άνθρώπου. Συνηθίζαμε, άπό μικρά παιδιά, νά τόν έπισκεπτόμαστε στό σπίτι του κάθε μεγάλη γιορτή άφού βέβαια λουζόμασταν καί φορούσαμε τό πιό καλά μας ρούχα. Ο πατέρας πού μός δόηγούσε, έθγαζε τό καπέλο του μόλις μπαίναμε καί δέν τό ξαναφορούσε μόνο άφού είχαμε άπομακρυνθεί τουλόχιστον έκατό μέτρα όπά τά μάτια τού κυρίου Πλάτων. Εννοείται ά σεβασμός είχε μεταδοθεί καί σέ μός, πού είμασταν ύποχρεωμένοι νά ξέρουμε τά μαθήματά μας άπ' έξω καί ν' άπαντόμε στίς αίφνιδιαστικές ερωτήσεις πού άρεζε τού προστάτη μας νά κόνει πάντα. Αύτά βόστηξαν κι άργότερα, μέχρι πού γίναμε πιά παληκράρια, ό Κοσμάς τεχνίτης ξυλουργός, μέ χαρτί τού «Εύκλείδη», κι έγώ κλητήρας στή δουλειά τού πατέρα.

Τώρα ήρθε ή ώρα νά σάς πώ καί γιά τό πόδι τού Κοσμά, πού πρέπει νά ξέρετε πώς δέν ήταν άπό γεννησμιού του κοντύτερο άπό τό άλλο, παρά πώς έγινε κατότι, πρίν λίγα χρόνια. Μιό Κυριακή, θυμάμαι, μας πήρε ό πατέρας νά έπισκεφτούμε τόν κύριο Πλάτων. Εγώ, γιά νόμαι εἰλικρινής πήγαινα μέ βορειά καρδιά. Οχι πώς κτχ κανένα κακό προαίσθημα, τέτοια πράγματα δέν τά πιστεύω. Σκεφτόμουν πώς θά μπορούσα νά περάσω καλύτερα μέ τίποτα φίλους. Τελικά, βέβαια, άκολούθησα τόν πατέρα. Ο κύριος Πλάτων μάς ύποδέχτηκε, κατά τόν τρόπο του, γελαστός καί άναιχτόκαρδος. Αφού μιλήσαμε πολλά καί διάφορα, πού τά περισσότερα τάλεγε ό προστάτης μας, θγήκαμε στήν αύλή. Εκείνες τίς μέρες δίρθωνε τό σπίτι του κι ήταν γεμότο σκαλωσιές καί λάσπες. Αρχισε ό πατέρας νά παινάει τά καινούργια σχέδια τού κυρίου Πλάτων καί νά ζητάει μέ ζωηρό ένδιαφέρον νά μθει λεπτομέρειες. Εμείς στεκόμασταν παραδίπλα καί δέν άνοίγαμε τό στόμα μας. Ο ιδιοκτήτης γκρίνιαζε γιά τίς μισές καί πρόχειρες δουλειές πού τού είχαν κάνει οί έργάτες κι έδειχνε τίς σκαλωσιές, πού, κατά τή γνώμη του, ήταν μέν στέρεες άλλά δέν μπήκαν μέ τόν τρόπο πού έπρεπε, μέ άποτέλεσμα νά καθυστερεί ή δουλειό.

-Τό ξέρω γώ τά κόλπα τής μαστοράντζος, έλεγε καί ξανάλεγε. Σέ δουλειές νά θρισιόμαστε καί νά τρέχουν τά μερακόματα.

Ο πατέρας γελούσε ύποταχτικά καί κουνούσε τό κεφάλι του δείχνοντας πώς συμφωνούσε.

-Κατεργαράιοι, κατεργαράιοι.

Ο άλλος έπαιρνε φόρα καί τώρα πιό ούτε γελούσε, ούτε χαριεντίζονταν.

-Οχι, 'ή δουλειά - δουλειά. Πληρώνω, δούλεψέ με.

Σοβαρεύοταν κι ό πατέρας: «Σωστά - σωστά», έλεγε μέ τό κεφάλι του καί κούναγε καί τό καπέλο του έπάνω - κάτω.

Εκείνη τήν ώρα, λές κι είχε θρεί έκείνο πού ξψαχνε, ό κύριος Πλάτων στρόφηκε στόν Κοσμά.

-Βρέ σύ, τού λέει, έσύ δέν ξέρεις άπό μαραγκός;

-Ξέρει, ξέρει, πετάχτηκε ό πατέρας.

-Ξέρω, έκανε δισταχτικά κι ό άδελφός μου.

Ο κύριος Πλάτων άρπαξε άπό κάτω ένα σφυρί καί μιά σακκούλα καρφιά καί τού τά πέταξε στό χέρια

-Ανέβα, τού λέει, καί θά σέ δδηγήσω πού νά καρφώνεις. Θά τούς δείξω έγώ πώς μέ λένε.

Μπηρός.

Ο Κοσμάς γιά μιά στιγμή, γιό τρία δευτερόλεπτα ίσως, δίστοσε. Τέτοιο δουλειά δέν είχε ξανακάνει κι ύστερα δέν είχε τή φόρμα του, τά έργαλεία του. Πώς;.... Τά ύφος όμως τού κ. Πλάτων κι ή ματιά τού πατέρα δέν σήκωναν άντιρρήσεις. Χρέος μας νά έξυπηρετήσουμε καί μείς μιό φορό τόν κ. Πλάτων, τώρα που μπορούμε. Εθγαλε ό Κοσμάς τό σακάκι του, πέταξε καί τή γραβάτα του κι άρπαξε τή σκόλα.

-Εμείς θά τού πασάρουμε τίς αννίδες, πρόσταξε ά κύριος Πλάτων. Αντε.

Τσαλίστηκε ό πατέρας, πέταξε τό καπέλα του στή μπάντα καί τσαλαβουτώντας στίς λάσπες μέ τά μοναδικά του λουστρίνια, έτρεξε νά πιάσει δουλειά. Βοηθούσα κι έγώ. Φυσικά δέ θ' άφήναμε τόν κύριο Πλάτων νά λερώσει τό ρούχα του.

-Εγώ, παραδέχτηκε έκείνος, θά σάς δδηγώ.

Στήν άρχή πηγαίναμε καλά. Τό χέρια μας, βέβαια, είχαν γεμίσει άγκίθες καί μάς έτσουζαν, όμως τρέχαμε πάνω κάτω χωρίς δισταγμό. Ο Κοσμάς φαινόταν νά δυσκολεύεται, έκανε τρομερές προσπάθειες νά θγεί άσπροπρόσωπος. Ανέθηκε πιό ψηλά, έκανε έπικίνδυνα πηδήματα, στηριζόταν πολλές φορές μονόχα στό ένα πόδι καί κάρφωνε - κάρφωνε.

-Θά τούς δείξω έγώ, φώναζε άπό κάτω ό κύριος Πλάτων. Θά τά πάνω όλα μάνος μου. Πρέπει νά τελειώσουμε σήμερα.

Ο πατέρας συμφωνούσε. «Θά τελειώσουμε», κι έτρεχε γρηγορότερα, μή δίνοντας μιά καμιά σημασία στά λουστρίνια του, πού είχαν γίνει άγνώριστα.

Ομως δέν τελειώσαμε.

Σάς είπα πώς ό Κοσμάς είχε άπό πάντα τά χάλια του. Σάν κουτσάθηκε κιόλα έγινε μή χειρότερα. Τό χείλι του πιά δέν γέλασε. Εκατοε δυό μήνες στό νοσοκομείο, ύπόφερε τά θάσανα τού Χριστού καί θγήκε μέ τό δεξί του πόδι κοντύτερο. Φυσικό, όλα τά έξόδα, γιατρούς, φάρμσκα, έγχειρήσεις δυό, τά πλήρωσε ό κύριος Πλάτων. Μάς έδωσε καί μιά μικρή οίκονομική ένίσχυση. Η μάνα είχε μανία νά μάς παντρέψει, νά φέρει νύφες στό σπίτι νά τήν ξεκουράσουν. Ο πατέρας συμφωνούσε έλπίζοντας σέ καμιά προικούλα. Φυσικά, τήν άρχή θά τήν έκανε ό Κοσμάς. Εγώ ήμουν μικρότερος, άλλά έπι πλέον είχα κι άσχημη φήμη. Ολο κοριτσόπουλα καί τρέλες στά πρόστυχα κέντρα τού Βαρδαριού, μεθύσια, που καί παύ μάλιστα καί κανένα κρατητήριο, γιά διατάραξη τής κοινής ήσυχίας. Ο Κοσμάς δέν είχε κανένα ψεγάδι. Ηταν φρόνιμος, έργατικός, σοβαρός καί ντραπισάρης μέ τίς γυναίκες.

Αρχίσανε τά προξενειά. Ερχονταν κάτι χούφταλα, μισόκουφα, μισόστραβα γερονταάκια καί ψι - ψί μέ τή μάνα μου καί συζητήσεις μέ τόν πατέρα μου, μέχρι πού τά καφεκούτι έφτανε στόν πάτο. Υστερα, κάποια μέρα, χανάντανε καί κάνανε καιρό νά πατήσουν τά πόδι τους στά σπίτι. Ξαφνικά πάλι ξεμαφίνονταν πυκνά - συχνά γιά καμιά βδομόδο, λέγαν - λέγαν πάλι γιά κάμποσες μέρες καί ξαναφεύγανε. Οί γονιοί, πού κάθε φορά στήν άρχή χαίρουνταν καί γελούσαν, στό τέλος μούτραναν. Υστερα θγαίναν λόγια στή γειτονιά. «Η Μαρία τής Αματζούδαινας δέν τόν θέλει τόν Κοσμά, κι άς είναι νά μείνει στό ράφι». Τά ίδια κι ή Γεωργία τού Πεντεδέκα κι ή Ζουζόνα τού Μοστραπά. Ο Κοσμάς μούτρωνε, όλο μούτρωνε καί τάθαζε πότε μέ τή μάνα του καί πότε μέ τόν πατέρα του.

-Παντρειές δέ μού μίλαγε σχετικώς. Μόνο σά μέναμε καμιά φορά οί δυό μας έθριζε τόν ένα καί τόν άλλο, έτσι γιά νά ξεσπάνε τά νεύρα του.

-Πανάθεμά τα όλα, γκρίνιαζε. Πανάθεμά τα.

Γιά κάμποσον καιρό ήσυχόσαμε άπό πραξεντηάδες καί κουτσομπολιά, λείψαν κι οί καυγάδες κι ό Κοσμάς σά νά ήρέμησε. Εστρωσε καί τό περπάτημά του σιγά - σιγά, καί τό κούτσεμα γίνηκε ύποφερτό. Κείνο τόν καιρό έπισσε κι ό πατέρας νά χτίσει κι αύτό έδώ τό σπιτάκι. Είχε κάτι ψευτοοικονομίες, έθσλε καί τήν άποζημίωση τού κυρίου Πλάτων καί δξιοθήκαμε νά φτόσουμε ώς έδώ. Λέγαμε πώς δουλεύοντας καί οίκονομώντος θά καταφέρναμε νά τό μεγαλώσουμε. Τρώγομε καί πορευόμασταν στήν κουζίνα καί κοιμόμασταν δίπλα.

Στόν κύριο Πλάτων έξακολουθήσαμε νά πηγαίνουμε· όμως τώρα τά πρόμματα δέν ήταν όπως άλλοτε. Μάς δεχότανε ψυχρά καί γύ ένωθθα πώς τού δίναμε μιά στεναχώρια, δεν ξέρω γιατί. Πολλές φορές έκανα κουθέντα στόν πατέρα μήπως κι άποφάσιζε ν' άρακώσουμε τίς έπισκέψεις ή καί νά τίς καταργήσουμε, όμως έκείνος δέν ήθελε ν' άκούσει τίποτα.

-Υποχρέωσή μας, έλεγε. Υποχρέωσή μας!

Η μάνα, πού είχε γεράσει πιά γιά καλά, ήταν όλο γκρίνια κι έπιτίμηση. Κι άλο τόθαζε μαζί μου, φωνάζοντάς με νά συμμαζευτώ πιά γιατί καιρός μου ήταν νά δώ τί θ' άπογίνω. Δέν θέλω νάμαι όδικος, όμως πίστευα καί πιστεύω πώς ό άληθινός της καημός ήταν ό Κοσμάς. Πάντα τό ίδιο πρόθλημα: ή παντρειά. Κάτι είχε στό μυαλό της, μά τήν κρατούσε ά φάθος πώς ό όδελφός μαυ θάθαζε πάλι τίς φωνές. Φυσικά δέν μπορούσα νά τά παρακολουθώ όλα, γιατί τότε δούλευα πρωί - θράδυ καί τό σπίτι μ' έθλεπε σπάνια. Φαίνεται πώς κάπως τά κατοφέρανε οί δυό γέροι καί μίλησαν τού Κοσμά. Η μάνα μας ήταν καλπαδόρα κι ήξερε μέ τή γλώσσα της νά σέ περιχάει μέ δάκρυα. Δέν ξέρω, πάντως τά κατάφεραν. Μ' ένα μονάχα όρο.

-Θάναι ή τελευταία, τούς δήλωσε. Συμφώνησαν οί γέροι. Η τελευτοία.

Η Αντριάνα δέχτηκε, γιατί δέν είχε νά διαλέξει. Ζούσε μέ τρία άδέρφια της, πού πρωί-θράδυ τή σκότωναν στό ξύλο. Ομορφούτσικια, μέ πλούσιο σώμα καί κατακόκκινα μάγουλα, δέν ήταν άνθρωπος πού νά μήν τής κλείσει τό μάτι. Αύτή χαχάνιζε καί κοκκίνζαν παρανάνου τά μάγουλά της. Τά μαθαίναν τ' άδέρφια της, είχαν κάτι ύπερτροφικές ίδέες γιά τήν τιμή καί τή ξερρίζωναν τό μαλλί. Ειδε κι' άπόειδε, κατάλαθε πώς δέν γίνεται νά χαρεί άντρα εύκολα κι' άποφάσισε μέ τήν πρώτη εύκαιρίο ν' άσφαλιστεί μέ παντρειά.

Η πρώτη κι' ή τελευταία της εύκαιρία στάθηκε ό Κοσμάς. Τόν ήξερε λίγό, τό σκέφτηκε τό πράμα, ζύγισε τά ύπερ καί τά κατά καί δέχτηκε. Στό κάτω-κάτω ό Κοσμάς, όπως λέγανε, ήταν μάλαμα.

Παντρευτήκανε γρήγορα. Ο πατέρας κι' ή μόνα φοβόνταν μήν τυχόν καί μετανοιώσει κανένας. Ο Κοσμάς δέν φαινόταν ένθουσιασμένος άπό τήν καινούργια κατάσταση, όμως δέν έδειχνε καί πώς μετάνοιωσε. Τ' άντρόγυνο έμεινε μαζί μας. Θυμόμαι τό πρώτο θράδυ τ' άδέρφια της πού δέν θέλανε νά φύγουν κι' ό μικρότερος μάλιστα έθαλε τό κλάματα. Υστερα, σάν τέλειωσε τό γλέντι, τραθηχτήκαμε στήν κουζίνα γιά ν' όφήσουμε μονάχο τό ζευγάρι. Ξημερωθήκαμε τουρτουρίζοντας πάνω στίς καρέκλες μας. Από μέσα δέν άκουγόταν κανένας θόρυθος, μόνο μιά στιγμή σόν νά γνώρισα τή χιχίρισμα τής Αντριάνας. Η μάνα μου λαγοκοιμόταν στήν καρέκλα κι' ό πατέρας έκανε πώς διόρθωνε τόν άναπτήρα του. Κάποια ώρα, ξημερώματα σχεδάν, άνοιξε ή πόρτα μπήκε άναμμαλισαμένος ό Κοσμάς καί μάς φώναξε μέσα. Η Αντριάνα κοιμόταν μέ ροχαλητό. Φαινόταν τό μπράτσο της κι' είχε στάση σάν νά τήν είχαν μαλλώσει καί κοιμήθηκε ύστερα άπό πολύ κλόμα.

Ξεντυθήκαμε καί πέσαμε σάν κλέφτες στά κρεθάτια μας. Ο Κοσμάς πήγε στήν κουζίνα κι' όλο μουρμούριζε. Υστερα φόρεσε τίς άρθύλες του, θγήκε στήν αύλή κι' ώσπου νά μέ πάρει ό ύπνος τόν άκουγα νά πελεκάει ξύλα.

Από τότε πέρασαν πολλές νύχτες πού είμασταν άναγκασμένοι νά κοιμόμαστε όλοι μαζί. Τό ζευγάρι έπεφτε καί ροχάλιζε άπό τήν πρώτη στιγμή, έμείς ξαγρυκούσαμε τίς πιό πολλές φορές, ίδίως στήν άρχή. Υστερα συνηθίσαμε, γίναμε ένα. Η Αντριάνα σηκωνόταν μέ τά νυχτιά κι' έίφερνε θόλτες άνάμεσά μος χωρίς νά νοιόζεται γιά τίποτα. Ο Κοσμάς ήταν πάντα νευριασμένος, τίποτα δέν τούδινε χαρά κι' ούτε φαινόταν νάχει διάθεση νά χαρίσει εύτυχία στή γυναίκα του. Ομως κανένας δέν μπορούσε νά τόν κατηγορήσει.

Τά καλοκαίρια τό περνούσσμε κάπως καλύτερα. Εγώ καιμόμουν στήν αύλή, ή μάνα κι' ό πατέρας στή θεράντα τής σάλας καί τό ζευγάρι άπόμενε μονόχο. Τότε έθλεπες τήν Αντριάνα νά παίρνει χρώμα, νά γελάει, πότε-πότε μάλιστα νά πιάνει τό τραγούδι. Τίς τελευτσίες πιό μέρες, σάν άρχιζαν τά πρωτοθρόχια, τά ζευγάρι έκανε σάν τρελό. Φεύγαν τό σούρουπο, τσαλαθουτούσαν στά νερά, έρχονταν μέ τά ρούχα λασπωμένα κι' όλη τή νύχτα τό ρίχνανε στόν ύπνο.

Οταν άρχισαν οί πρώτες γκρίνιες άνάμεσα στό ζευγάρι, έγώ, περισσότερο όπ' όλους, προσπάθησα νά τούς μονιάσω. Τί νά έφταιγε; ίσως ή φτώχεια, ίσως τό γεγονός πού δέν καταφέραμε νά σηκώσουμε τούς τοίχους τού δεύτερου δωματίου, πού ή Αντριάνα τόθλεπε σάν τή μεγαλύτερη εύτυχία πού θά τούς έδινε ό γάμος. Ο πατέρας μέ τόν καιρό έκατσε στό σπίτι. Εμείς οί δυό έπρεπε νά ταύς θρέψουμε όλους. Ο Κοσμάς, όμως, δέν μπορούσε νά δουλέψει θαριό, κι' έτσι πέσαμε σέ φτώχεια.

Ξανάρθε πάλι ό χειμώνας, αύτός ό φετινός. Κοντά σ' όλα τ' άλλα είχαμε καί θαρυχειμωνιά, τί ξέρετε δό! Κι' έτσι, χωρίς καί μείς νά καταλάθουμε πώς, φτάσαμε στά έόχατα. Τάτε ή μόνα μας θρήκε τή λύση: νά δουλέψουν κι' οί γυναίκες. Ο Κοσμάς άπό τήν πρώτη άρχή πάτησε τίς φωνές. Αύτό όχι, μακάρι κι' άς ήταν νά πεθάνουμε όλοι άπό τήν πείνα. Ο πατέρας, πιό μαλακός καί συνηθισμένος άπό τά παλιά, πράτεινε νά δουλέψουν μόνο γιά λίγο, ίσα-ίσα γιά νά μπορέσουμε νά τά φέρουμε θόλτα ώς τό τέλος τού χειμώνα. Εγώ δέν τόθρισκα σωστό. Η Αντριάνα δέν έπαιρνε μέρος στή συζήτηση. Πάλι άρχισε ή μόνα νά μός λέει, νά μός φέρνει παραδείγματα, νά μός ξιστοράει τό κατάντημα πούχαμε φτάσει καί μάς κατάφερε.

Εκείνη θρήκε καί τή δουλειά. Θά δούλευαν στούς Ρινούλήδες. Πήγε, συζήτησε, παρακάλεσε κι' ένα θράδυ ήρθε μέ τή δουλειά τελειωμένη. Ο κύριος Πλάτων, ύστερα άπό πολλούς δισταγμούς καί άντιρρήσεις, δέχτηκε νά πάρει τίς γυναίκες στήν ύπηρεσία του. Τόσα μετρητά, φαγητό τζάμια καί δουλειά μέχρι τό μεσημέρι. Η μόνα στήν κουζίνα, ή Αντριάνα στό καθάρισμα τού σπιτιού.

Ο Κοσμάς τάκουγε όλα μαυτρωμένος κι' έκείνο τό θράδυ σηκώθηκε κι' έφυγε καί δέν ξαναγύρισε παρά ύστερα άπό τά μεσάνυχτα.

∴

Αίγος καιρός πέρασε ήσυχα. Κάποια μέρα φάνηκε άπό τό σπίτι ά μεγαλύτερας άδερφός τής Αντριάνας. Θρήκε μονάχα έμένα καί τό γέρο.

-Πέρασα, λέει, νά δώ τόν Κοσμά.

Εμείς δέν τούπαμε τίποτα. Στά χείλια του είχε ένα κακό χαμόγελο.

-Πέρασα νά τόν δώ καί νά τόν ρωτήσω, ξεκαλούσθησε έκείνος, μήπως καί θέλει κανέναν άπό μάς νά τόν θοηθήσει, τώρα πού τά θρήκε δύσκολα καί στέλνει τή γυναίκα του νά ξενοδουλέψει.

Οπου έγώ δέν θάσταξα καί τού άπαντώ:

-Βρέ, μπάς κι' άλληλοδέρνεστε καί θέτε νό ρθήτε κοντά μας νά γλιτώσετε;

Εκείνος κατάλαθε, σίγουρα κατάλαθε, όμως δέν μίλησε σέ μένα, παρά στή λύσσα του γυρνάει στόν πατέρα καί τού λέει:

-Συμπέθερε, έ συμπέθερε. Εμείς τής γυναίκες μας τίς τιμόμε. Είμοστε άντρες έμείς. Ετσι νά τού πείς τού Κοσμά.

Κι' έφυγε. Δέν είπαμε τίποτα σ' έκείνον. Ομως άδικα. Τώρα πιά τά ψιθύριζαν όλοι σή γειτονιό. Ο Κοσμάς τάβαζε μέ τή μάνα. «Νά σταματήσετε», φώναζε. Εκείνη δέν έλεγε τίποτα. Μονάχα παρατηρούσα πώς άλο κύτταζε τήν Αντριάνα κι' άλο κουνούσε τά κεφάλι.

-Μωρή Αντριάνα, νά σταματήσουμε; τή ρωτάει μιά μέρα.

-Καλά είμαστε κι' έκεί, άπάντησε έκείνη

Σήκωσε κι' ή μάνα μας τούς ώμους. «Τά θλέπεις»; ηάνει τού Κοσμά. Αύτός ηάρφωσε τά μάτια στή γυναίκα του. Γιά δυό λεφτά δέν άκούστηκε ούτε λέξη. Υστερα μίλησε ό πατέρας.

-Ας κάνουμε, λέει, λίγη ύπομονή. Θά περάσουν καί θά τά ξεχάσουμε.

Ενας λόγος ήτον, εύκολα λεγόταν.

∴

Χθές τό θράδυ ξέσπασε τό κακό. Είμασταν όλοι μαζεμένοι στήν κουζίνα καί τράγεμε. Η μόνα μάς σερθίριζε χωρίς νά μιλάει. Στά τέλειωσε, κύτταξε καλά-καλά τήν Αντριάνα κι' ύστερα, γυρνώντας στόν Κοσμά, είπε:

-Από αύριο σταματάμε τή δουλειά. Νισάρι.

Εμείς παρατηρσμε τά κουτάλια μος καί τήν κυττόξαμε ξαφνιασμένοι.

-Καιρός ήταν, μίλησε πρώτος ό Κοσμός.

-Εγώ δέν σταματώ, πετάχτηκε ή Αντριάνα. Θά δουλέψω κι' άλλο.

-Οχι δά, μούγκρισε ό άδερφός μου. Ως έδώ.

Ο πατέρας κι' έγώ δέν μιλούσαμε.

-Αντριάνα, λέει ή μάνα. Σταματάμε, αύτό είναι καί τό καλύτερο.

-Οχι, έγώ θά πάω. Θέλω νά πάω.

Πετάχτηκαν τά ποτήρια στόν άέρα. Ο Κοσμάς ήταν άρθιος καί θροντούσε τά χέρια του στό τραπέζι.

-Χωρίς πολλές καυθέντες, πρόσταξε. Από αύριο, εδώ.

Η γυναίκα σηκώθηκε κι' έτρεξε στήν κάμαρη. Τήν άκούσαμε νά πέφτει στό κρεθάτι μέ λυγμούς.

-Καλά έκανες, λέει ή μάνα. Ο άντρος, άντρας.

Ο Κοσμάς τήν πρόσεξε μιά -δυό στιγμές σάν νάθελε νά καταλόθει τό λόγο της κι' ύστερα κάθησε χωρίς ν' άγγίξει τό φαί του.

Σήμερα τό πρωί φύγαμε γιά τίς δουλειές μας. Η Αντριάνα δέν σηκώθηκε καθόλου, μόνο μάς παρατηρούσε πού τοιμαζόμασταν. Κατά τό μεσημέρι θλέπω τή μάνα μου στή φάμπρικα.

-Τρέχα, μού λέει, στού Κοσμά. Η Αντριάνα πήγε στού Ρινούλη. Κι' έκείνος, άπό τήν ώρα πού τόμαθε σπάει τά τζόμια στό μαγαζί.

Τά παράπτσο όλο κι' έτρεξα. Από πίσω μου ερχόταν άλαφασμένη ή μάνα μου. Σάν έφτασα στού Κοσμό τόν θρήκο σάν τρελά.

-Στάσου μωρέ Κοσμά, τού φωνάζω. Θά σε διορθώσουμε.

Αύτός παύ ν' άκούσει. Εθρίζε, χτύπαγε· κακό μεγάλο. Οπου μιό στιγμή σταματάει άπότομα καί μού λέει:

-Αν είσαι άδερφός, έρχεσαι στού Ρινούλη;

-Οπου θές, τού άπαντώ. Ομως σύχασε.

Πήραμε τό δρόμα, ή μόνα άπό πίσω μας. Σάν φτάσαμε, χτυπόει ό Κοσμάς τήν πόρτα. Θγαίνει ό κύριος Πλάτων.

-Καλώς τόν Κοσμά, λέει γελαστός. Πέρνα.

Ο άδερφός μου φρένισσε μέ τήν εύγένεια τού άλλουναύ.

-Πές τής Αντριάνας πώς τή θέλω, άπαντάει. Αμέσως.

-Τώρα δέν μπορεί, συνεχίζει ό άλλος γελαστός. Είναι ώρα δουλειάς.

-Τή σταματάω. Πές της νά κατέθει.

Ο κύριος Πλάτων τά χρειάστηκε. Μπαίνει μέσα, κλείνει τήν πόρτα καί ξαναφαίνεται ύστερα άπό λίγο μέ τήν Αντριάνα.

-Τί θέτε; μάς λέει έκείνη σάν νόμασταν ξένοι καί τής ζητούσαμε καμιά χάρη. Τί μέ θέτε;

Ο Κοσμάς όρμηξε νά τήν άρπάξει.

-Μωρή, τής λέει, άπό πότε όφήνεις τόν άντρα σου;

Ομως πρόφτασε καί μπήκε στή μέση ά κύριος Πλάτων.

-Δέν θέλω φασαρίες στό σπίτι μου.

Η Αντριόνα κρύφτηκε πίσω άπό τίς πλάτες του.

-Γιά ρώτα μωρέ τή μάνα σου. Ρώτα τη νά σέ φωτίσει.

Σκυλάσαμε κι' οί δυό νά τήν πιόσουμε. Ο Κοσμάς άρπαξε τόν Πλάτωνα άπό τό γιακά, έγώ τόν έσπρωχνα γιά νά φτόσω τήν άλλη.

-Ναί θρέ σείς, ρωτάτε τή μάνα σας... Τά ξέρει καλά έκείνη τά κρεθάτια τών Ρινούλήδων. Ρωτάτε την.

Η μάνα μας είχε τραθηχτεί στή γωνιά κατακίτρινη καί περιχυμένη δάκρυα. «Ψέματα», έλεγε, «ψέματα». Μά έμός ή φουρτούνα μας ήταν τόση, πού δέν τήν προσέχαμε. Ο κύριος Πλάτων, στό μεταξύ, κατάφερε νά μάς ξεφύγει κι' έκλεισε τήν πόρτα, πετώντας όξω τήν Αντριάνα. Εκείνη χτυπούσε τήν